

ХРИСТИЯНСЬКІ МОТИВИ В ОПОВІДАННЯХ НА СТОРІНКАХ ДИТЯЧИХ ЖУРНАЛІВ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧ. ХХІ СТ.

Досліджується значення християнських мотивів у дитячих оповіданнях на сторінках журналів. Вивчається значення виховання у дітей християнських чеснот, а також творчість українських авторів у цьому контексті.

Ключові слова: християнські мотиви, оповідання, дитячий журнал.

Значення християнських цінностей, що мають бути у свідомості підростаючого покоління, не викликає сумніву. Така орієнтованість виховання виявляється у формуванні відповідного ставлення до життя: уваги і сердечності до живих людських душ, правильних моральних засад. Цю відповідальність, саме християнського спрямування, завжди відчувала наша література та знаходила потрібні їй виразні засоби суто художнього впливу. Таким, зокрема, може бути вправне використання християнських мотивів, тобто певних текстових елементів, що досить часто повторюються, вже цим впливаючи на свідомість і підсвідомість читача, і мають специфічну смислову акцентуацію [2; 5; 6].

Одним із домінуючих жанрів української літератури кінця ХІХ – поч. ХХІ століття є оповідання. Саме цей жанр вимагає від автора лаконізму оповіді, який, як правило, досягається завдяки суворому відбору деталей й характерних особливостей психології персонажів [1; 3; 4]. Оповідання особливо ефективно “спрацьовує” у виховному й комунікативному планах, коли воно регулярно приходить до юного читача на сторінках улюбленого журналу. Періодика загалом є дуже зручною формою донесення необхідних текстів, важливих у становленні, зокрема християнського світогляду.

Цікавим для осмислення, з одного боку, тенденцій розвитку дитячої журнальної періодики більш ніж сторічного періоду, і з іншого – особливостей функціонування жанру оповідання християнської спрямованості є зіставлення характерних ознак такого виду оповідань на сторінках українських дитячих журналів, зокрема журналу “Дзвінок” (Львів, 1890-1914 рр.), “Дзвіночок” (Рогатин, 1931-1939 рр., 1993-2006 рр.), “Зернятко” (Львів), “Свет Рождества” (Чернівці), “Незабудка” (Кременчук), “Шишкин лес” (Донецьк), “Сто талантів” (Львів).

Найбільший текстовий масив оповідань з яскраво вираженою християнською проблематикою знаходиться на сторінках журналу “Дзвінок”, який чимало прислужився справі “поглиблення любові до матірньої мови, а тим самим і до народу руського” (колектив журналу саме в цьому вбачав своє призначення). Тут широко публікувалися прозові, поетичні та драматичні твори знаних українських та зарубіжних

письменників, цікаві виклади основ багатьох наук, фольклорні матеріали різних часів та народів, публіцистичні статті-звернення до читачів, що мали довірливо-повчальний характер.

Варто одразу відзначити мудрість творців журналу: вони добре усвідомлювали, на яку аудиторію розраховане їхнє видання. Оскільки йшлося по підростаюче покоління, то на перше місце висувалися питання виховного плану, вироблення певних ціннісних орієнтирів. Зрозуміло, що насамперед йшлося про виховання духовності юних. Найкраще духовність виявляє себе й стає способом життя людини, коли людина відкриває для себе Бога – воістину найвищу основу всього буття людини й всього універсуму.

Проза, що промовляла до юних читачів зі сторінок журналу “Дзвінок”, давала можливість знаходити відповіді на такі питання. Це твори Надії Кибальчич (виступала під псевдонімом Наталка Полтавка), Ганни Барвінок, Дніпрової Чайки, Костянтини Малицької (використовувала псевдоніми Растик та Віра Лебедева).

Досить звернутися до назв оповідань, наприклад, Наталки Полтавки і Ганни Барвінок. У першому випадку маємо – “Щира молитва” (“Дзвінок”, 1893, число 9), у другому – “Побожна пара” (“Дзвінок”, 1890, число 1). Обидва твори об’єднує найважливіший мотив: людське життя – не просто низка днів і чергування випадкових подій. Загалом нічого випадкового немає. Життя – це шлях, який освячує Бог, і шлях до самого Бога. У “Щирій молитві” Наталки Полтавки йдеться про сім’ю Деркачів, що жила у достатках, *“хвалячи Бога за те, що дав їм силу до праці”*. Якось у неділю батьки, святково убравшись, пішли до сусіднього села помолитися у церкві, а малого Семенка залишили у знайомих, бо йому ще важко було подолати досить далеку дорогу до храму. На нещастя у цей час спалахнула сусідська хата, а від неї зайнялася й Деркачева. Повернулися господарі: замість обійстя – згарище, з усього чималого достатку залишилася маленька стайня та курка з курчатами. З переляку батьки забули, що дитину залишили у знайомих, були певні, що й Семенко згорів, і коли той прибіг, то як стояли, так і уклали на колінах, дякуючи Богові. Бо що значать будь-які статки порівняно з життям дитини! Дивлячись на батьків, і малий Семенко *“зложив рученята і говорив уголос “Отче наш”*. Щиро й сердечно пише авторка, що в тій гарячій молитві здалося їм, буцімто над яслами показала Мати Божа з дитятком на руках та що Анголи Божі прислухалися до їхньої молитви, і вчувся голос Матері Божої: *“Працюй, будь чесний, а Бог тобі допоможе!”* і спустився на душі блаженний спокій, відійшли жалі й побивання, взялися люди до кривної праці й не зчулися, як згодом відновилося нормальне життя.

Своєрідним смисловим та емоційним перегуком із розглянутим твором є оповідання такого ж плану “Маняша”, що з’явилося майже через 115 років у Чернівцях (“Свет Рождества”, 2006, № 1). Маленька дівчинка, з’їжджаючи з досить великої гори на санчатах, раптом бачить перед собою щось на зразок снігового трампліну і усвідомлює: його не

подолає, це – смерть. І згадує потім дитина: *“А знаєш, бабусю, ... я встигла сказати: “Господи, поможи” – і наче хтось узяв мене разом із санчатами й устромив у кучугуру снігу... це був Христос. Він так колісь і Федьку допоміг, щоб йому не було боляче”*. Це яскравий приклад “чудесного спасіння”, що сталося за Божим промислом.

Близьким до мотиву “Божа воля – над усе” є мотив чуда Божого (дуже часто це чудо постає перед героями оповідань у сні). Так, в оповіданні “Передріздвяний сон” (“Зернятко”, 2001, № 1) йдеться про справжнє чудо духовного переродження маленької школярки. Почалося все з уроку катехизації у школі. Діти дізналися про історію Марії та Йосифа. Почувши про гоніння Святого Сімейства, дитина не втримується і зворушливо реагує: *“А я, коли б жила у Вифлеємі, віддала б свою кімнату для маленького Ісуса”*. Учителька намагається закріпити цю інформацію у свідомості школярів: *“Як ви гадаєте? Коли хтось із вас негарно поводить, не слухає батьків, говорить неправду, дошкуляє братові або сестрі, забуває про молитву, не хоче іти до церкви на Службу Божу, то чи тим самим він не говорить Ісусові: “Іди собі, в моєму серці, у моєму домі немає місця для Тебе! Мої двері закриті, я маю свої справи”*. Але відстань між декларованою істиною і дійсним переконанням – чимала. І от вдома дитина поводить зухвало, нікого не слухає, забуває про вечірню молитву. А вночі сниться їй сон: *“Уві сні вона побачила давній Вифлеєм, коли до міста прийшли Йосиф з Марією. Вони ходили від хати до хати і просили, щоб хтось їх прийняв, та всі відмовляли”*. Точно так вчинила і наша героїня: *“... вигнала Йосифа з Марією і сказала, що в неї немає для них місця”*. Страх від скоєного у сні зумовлює диво на яву: дитину не впізнати, тепер вона найчемніша, з радістю допомагає усім, чим надзвичайно тішить батьків. *“А коли вона глянула на ікону Богородиці з малим Ісусиком на руках, то здалося їй, що Богородиця із вдячністю посміхається до неї. І дівчинка знала - чому”*.

Оповідання, пов’язані зі смисловим наповненням свята Різдва, містять найрізноманітніші варіанти мотиву “різдвяного чуда”. Цей мотив має широкий смисловий діапазон. Оповідання з цим мотивом пов’язані переважно із сімейною тематикою, а у смисловому плані – з художньою реалізацією основних Євангельських ідей. Свято Різдва, що є власне великим святом єднання людей і особливо – членів однієї родини, обов’язково мало породити оповідання з мотивами морального переродження, каяття. Як правило, каяття героя приводило до майже миттєвого виправлення, яке відбувалося протягом різдвяної ночі. У більшості оповідань свято Різдва пробуджувало в героях не лише почуття любові до ближнього, спонукало героїв не тільки до розкаяння, але й до здійснення благородних вчинків.

У “Шматочку хліба” Наталки Полтавки (“Дзвінок”, 1892, № 24) дівчинка з багатой сім’ї отримала в подарунок на Різдво фігурку Ангела. У сні цей Ангел оживає і пропонує їй здійснити з ним невелику подорож. Розніженій і примхливій дитині самій важко й одягтися, зрештою так-сяк вона це робить, у коридорі ж ненароком наступає на

кинутий нею учора шматочок хліба. Ангел пропонує підняти і взяти його зі собою – пригодиться. Досить довго дівчинка з Ангелом ідуть вулицями. В одному з вікон будинків побачили радісних дітей, що кружляли навколо прикрашеної ялинки й мали подарунки. Та раптом – суцільна темрява малої нужденної хати, де немає ані ялинки, ані подарунків, тут не про них ідеться, бо злидні і страшний голод – діти просять у нещасної матері просто хліба, але його немає. Ангел пропонує дівчинці покласти на стіл отой маленький шматочок хліба, який вона зневажливо кинула вчора під ноги. Дитина дивується: чи зарадить тут такий мізер? Але на очах шматочок перетворюється на великий, пухкий хліб (явний акцент на євангельську повчально-притчеву традицію!), з'являється і ялинка, і подарунки. Важливий смисловий та виховний акценти – маленька героїня переповнена радістю від щастя ближніх.

Художні тексти з мотивом різдвяного чуда давали досить широкий спектр сюжетів, але всі вони можуть бути об'єднані на підставі того, що в них свято Різдва – це той час, коли несподівано й у чудесний спосіб могла розрядитися критична, а інколи й зовсім безвихідна ситуація. Нерідко це був той час, який якнайкраще сприяв духовному переломові у свідомості людини.

Мотив чуда Божого часто пов'язаний із найбільшим християнським святом – Великоднем. У пасхальну етику перенесено основні моральні ідеї учення Ісуса. Воскресіння Христа підтвердило торжество цих ідей і спричинило повний переворот у світі людських уявлень. Наприклад, в оповіданні Дніпрової Чайки “Писанка” (“Дзвінок”, 1891, № 8) маємо серйозні роздуми, пов'язані з глибинною суттю того, що має відчувати справжній християнин у час Божих свят. Тому так важливо розповісти в “Писанці”, що змушує малу Меласю героїчно змагатися зі сном, аби будь-що *“дочекатися у Великодню ніч того святого часу, коли небо й земля, вода й вітер, птахи й квітки й люди усі радіють та христосуються”*. Трепетно описує авторка, як дитина чекала цієї ночі, *“як гаряче молиться, щоб відчутти оте таємне й святе, що її цікавило; як вона постилася весь ніст, говорила й слухала маму”*. Й немає меж радості дитини, що таки дочекалася й першою з усіх скрикнула: *“Христос воскрес!”* Радість усвідомлення (на дитячому рівні, – а отже, на найчистішому) великого духовного очищення, доручення до найбільшого таїнства – то особлива благодать.

Саме в пасхальні дні Господь являє і великі чудеса своєї любові до людей. У цьому ж оповіданні йдеться про те, як смиренне, виховане, любляче дівча Великодньої ночі одержало великий дар красного слова.

Одним із найважливіших християнських мотивів є мотив любові до ближнього. Возлюбити ближнього, як самого себе, – вихованню цієї християнської чесноти дитяча періодика приділяє чи ненайбільшу увагу. В оповіданні “Який голос переміг” (підписане Мартою Л., “Дзвінок”, 1894, № 11-12) у центрі образ хлопчика, що разом із батьком поїхав до Львова і зачарований принадами великого міста, міцно тримаючи у руках одну крону, одержану на купівлю іграшки, в повному захваті

стоїть перед вітриною магазину. Ось він уже облюбував напрочуд цікаву річ, і грошей як раз вистачає, і перед очима уже приваблива картина, як бавитимуться і радітимуть знайомі хлопці, та нараз впала в око нещасна постать біля муру, неподалік від вітрини. Був це блідий сивий старець без руки, що просить милостиню, а перехожі мовби й не бачать його, байдуже минають. І завагався малий: кому більшу втіху принесе ота корона? І перемиг голос сумління – віддав гроші німечній старій людині, бо *“бідна каліка, може, з голоду вмліває”*. Найпоказовіше, який висновок робить дитина, що назавжди запам’ятала дії й слова старця: *“Він підвів очі до гори та сказав: “Нехай тебе Бог благословить, коли ти бідного каліку помилував”, і став промовляти “Отче наш”. Може це молитва старцева випросила у Бога, що я донині щасливий та во всім мені Бог помагає”*.

Не менше враження на читача справляє оповідання Костянтини Малицької *“Дарунок з ярмарку”* (*“Дзвінок”*, 1895, № 10). Четверо діток із родини, що мешкає у Львові, дуже сподіваються на те, що їх обов’язково на свято Успіння візьмуть на великий ярмарок, який щороку відбувається в маленькому містечку. Від рідних вони вже одержали гроші, а старша, Люда, навіть дещо заробила уроками. Скільки найприємніших сподівань викликає ця давно омріяна подія! Нарешті Успіння прийшло, діти на гостині в дідуся й бабусі, що живуть неподалік від місця проведення ярмарку. На передодні події Люда веде всіх до старої няні найменшого брата, Левка. Цікаво дітям, чи піде з ними на ярмарок улюблена няня. Виявляється, тій не до ярмарку: так злидні обсіли, що залишається лише мріяти. Були б гроші, то купила б свинку, підгодувала, продала б, *“а то й діти босі, й сама гола”*. Люда поцікавилася, скільки ж коштує свинка. Дорогою всі мовчали, приголомшені картиною такої відвертої бідності й безнадії. Та діти є дітьми, особливо малі: довго не можуть сумувати (тут письменниця виявляє себе неабияким психологом). Вони жваво обмінюються планами власних покупок. Це й кептарик, і дерев’яні коники, і всілякі ласощі. Нарешті й старшу, Люду, питають, що вона купить собі. Й нараз чують спокійну відповідь: *“Свинку”*. *“Де ж її триматимеш? У Львові?”* – здається дитячому здивуванню немає меж. Так само спокійно Люда пояснює, що хоче завтра купити свинку старій няні й просить до її 5-ти срібних додати й їхні гроші. Треба віддати належне малечі: без особливого болю віддають вони свої заощадження, бо у всіх перед очима стоїть щемка картина горя ближнього. Лише малий Левко ніяк не наважується розстатися зі своїми 40-ка крейцерами. Наступного ж дня охоплений спільним ентузіазмом, він уже без жалю віддає 20 монеток до загальної суми (а перед тим усе ж не втримався – купив на 20 крейцерів медівників, бо де було встояти!). Він, найменший, зазнав і найбільшого впливу від цієї події: був до глибини свого ще маленького серденька вражений і тим, якою безмірно вдячною була стара няня, і тим, як це, виявляється, до болю гарно – робити добро. *“Поможу, поможу всім, кожному...”* – лепече, засинаючи, малий. І не чує вже, як

бабуся, хрестячи онука на ніч, примовляє: *“Як виростеш великий, то не одному в біді допоможеш”*.

Ще один важливий християнський мотив вирізняється в журнальних оповіданнях – мотив милосердя. Так, над природою християнського милосердя розмірковує Костянтина Малицька в оповіданні *“В’язень”* (*“Дзвінок”*, 1896, № 15). Авторка доводить: людина має виявляти милосердя і до тих, хто переступив певні норми й звичні межі. Оповідь у творі ведеться від першої особи – школяра, що йдучи у гурті однокласників додому побачив в’язня, закованого у кайдани і супроводжуваного жандармом. Хлопчик спостерігає, що в’язень – не якась страшна потвора, а старенький чоловік, *“сивий як голуб”*. Вуличні діти кидали у в’язня каміння й багнюку. Школяреві, звичайно, не так легко зорієнтуватися в цій непростій ситуації й зробити правильні етичні висновки. Добре, що вчитель шкільний виявився людиною мудрою й тактовною, отож пояснив учням, що не можна беззастережно засуджувати людину, не знаючи, що привело її до злочину, може, *“голод і нужда, може – погане виховання”*. Тому-то й не сміятися треба, а виявляти милосердя. Вражені діти уважно дослухаються до слів учителя, що провадить далі: саме дитячі серця мають бути м’якими й чутливими до чужої неволі й горя. Й замислюються малі бешкетники над словами вчителя: *“А сей в’язень, думаєте, не нещасливий, погнівивши Бога, переступивши його святі заповіді, пошкодивши ближньому на майні, собі й родині на славі?”* Тут уже справді серцем сприймають вчителеве: *“Бачите в’язня – не кидайте в нього камінь, не проклинайте, а зітхніть за нього до Бога і пожалійте бідолаху, бо й він ваш брат, тільки дуже нещасливий”*.

У *“Гаманці”* Оксани Сайко (*“Сто талантів”*, 2006, № 6) розповідається про прикрий і ганебний вчинок: дівчинка-підліток, що сама, без батька-матері, виховує дворічного братика, доведена до відчаю постійним безгрошів’ям, зважується на крадіжку – у трамвайній колотнечі витягає гаманець з кишені своєї ровесниці. Власниця гаманця наздоганяє *“зłodійку”*, та доводиться їй вислухати гірку сповідь, і відкривається страшна правда життя, про яку не могла й підозрювати у своєму більш ніж забезпеченому бутті (батько – крутий бізнесмен). Вона простягла їй гроші: *“Так... у мене теж немає мами”*. На питання батька, чи придбала на подаровані гроші те, що хотіла, відповіла: *“Потратила на щось, що набагато важливіше, ніж ролики”*.

Не може не привернути вразливу дитячу душу і один з, безперечно, найважливіших християнських мотивів любові до батьків своїх. Казкове оповідання Костянтини Малицької *“Зілочко Галюні”* (*“Дзвінок”*, 1893, № 12) знайомить читачів із самовідданою й люблячою дитиною, що заради одужання матері подолала численні перешкоди й дістала зіллячко, що допомогло не лише рідній матері, а багатьом нужденним і немічним. Сходилися хворі до Галі звідусіль, і нікому не відмовляла вона у допомозі, через те й жила *“у добрі й славі з старенькою матусею”*. Прикметна кінцівка твору: письменниця

наголошує, що Галі, чуйній та скромній людині, не треба звертатися до *“старих прях, що віщують долю”*, бо нитка її життя снується рівно та ясно, адже вона *“бідним помагає, хворих рятує, сумних втішає”*, тобто *„живе по-Божому”*.

Любов до батька – це святе й недоторкане в душі людини. Ігор Сташків у не менш казковому *“Окрайці Хліба”* (*“Дзвіночок”*, 1996, № 5-6) розповідає про те, як батько випробовував любов своїх дітей: *“Ось вам ремінь і кожен з вас повинен вдарити мене по спині якнайсильніше. За це одержите по крайцю хліба”*. На жаль, усі вдарили, окрім маленької Ганнусі, яка лише мовчки плакала, бо хлібця хотілося, але вдарити батька ... і *“притулив Василь донечку до грудей, гладив золотаву голівку, відчував, як у грудях розливається якесь дивне тепло. Старші доїдали хліб, збираючи кожну дрібку, але очей на батька не підводив ніхто, почувачи себе винним”*. А *“щирі сльозинки маленької Ганнусі були цілющим цвітом для його розтривоженої батьківської душі”*.

Не можна не наголосити на ще одному дуже важливому християнському мотиві євхаристії. Він уводить в оповідання найпотрібніше – християнську норму етики, яка стає своєрідною шкалою оцінки поведінки персонажів. В *“Покаянні”* Галини Юшкевич (*“Зернятко”*, 2001, № 2) маленька дівчинка, що йде до сповіді зі справді відкритою душею: *“Я просила Господа, щоб допоміг мені побачити те зло, яке я вчинила”*. Тому даремно, *“коли Марічка встала з колін, ясні промінчики весняного сонця осяяли весь храм. Так само світло і радісно було на серці у дівчинки”*. Тепер дитина зможе прийняти Ісуса у святому Причастті. *“Я дуже люблю Тебе, Ісусе, – молилася дівчинка, стоячи перед іконою Христа, – і буду намагатися не чинити гріхів, які ображають Тебе. Чи в радості, чи в горі, я хочу завжди бути з Тобою”*. Про таке ж високе й світле євхаристичне начало говорить і бабуся героїні оповідання *“Матяша”*: *“Скоро підемо до Лаври, треба тебе причастити”*.

Говорячи про християнський мотив любові до всього живого і суцього, не можна не акцентувати, тим більше, що йдеться про дитячу аудиторію, й любові до *“братів наших менших”*. Надія Кибальчич в оповіданні *“Нюся”* (*“Дзвінок”*, 1895, № 22) устами старенької бабусі проголошує начебто й відомі істини, але, на жаль, такі, що часто-густо дітьми (й не лише дітьми) забуваються: *“Гріх кривдити Божу твар. Милосердний Господь дав людині розум не для того, щоб вона знущалася над безвинним, безсловесним створінням. Що ти йому не зробиш, воно тобі змовчить, бо в нього язика немає, щоб поскаржитися. Через те його й гріх кривдити. Великий гріх! От я стара людина, багато дечого бачила на своєму віку, то й дам тобі раду, моя дитино: стережись, як Бог дасть і виростеш велика, того чоловіка, що не жаліє Божі створіння”*. Стара жінка глибоко переконана: той, хто здатен скривдити *“безсловесну твар”*, він і людину не пожаліє. *“Так-то, Надю! Не забувай моїх слів!”* *“Я й не забуваю...”* – подумки відповідає маленька героїня твору (цей акцент особливо важливий наприкінці оповідання).

Аналіз християнських мотивів у дитячих оповіданнях на сторінках журнальної періодики виразно засвідчує щирю й органічну прихильність українських письменників до Віри. Християнський контекст оповідань, в якому аналізуються буденні життєві випадки і ситуації, збагачує оповідь і вносить у сюжет глибинний, загальнолюдський смисл. Жанр оповідання дає найблагодатніші можливості наблизити Євангельське вчення до практики земного життя методами й засобами, що забезпечують адекватність дитячої рецепції.

1. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької – Львів: Літопис, 1996. – 634 с.
2. Антофійчук В. Євангельські мотиви в українській літературі кінця ХІХ – ХХ ст. / В. Антофійчук, А. Є. Нямцу. – Чернівці, 1996. – 196 с.
3. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. О. Галича. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.
4. Довідник з теорії літератури / Авт.-упор. У.Д. Данильцова – К.: А.С.К., 2001. – 160 с.
5. Нямцу А.Е. Идеи и образы Нового Завета в мировой литературе / А.Е. Нямцу; МОУ. Черновицкий гос. ун-т им. Ю. Федьковича. Ч. 1. – Черновцы: Рута, 1999. – 328 с.
6. Сулима В. Біблія і українська література: Навч. посібник. – К.: Освіта, 1998. – 400 с.

Summary

The article deals on the Christian motive of children's tales in magazines. In the article meaning of children's of Christian honors are considering and also creative work of Ukrainian authors in this context.

Key words: the Christian motive, children's tales, magazines.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.2006 р.